

EGYESÜLETI KÖZLEMÉNYEK

A Magyar Tudomány Napja Erdélyben. 4. fórum

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület rendezvényét 2005. november 18–19-én tartotta. A fórum központi témája az *Erdélyi magyar tudománytörténet*. A konferencia fővédnöke Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke volt. Az első napi fórum színhelye a Protestáns Teológiai Intézet díszterme volt, s azon 125 személy vett részt Erdély minden részéből, köztük kilenc az MTA külső tagja, több közttestületi tag, és az anyaország is képviseltette magát.

A hallgatósághoz intézett köszöntő beszédében Egyed Ákos, az EME elnöke ismertette az immár hagyománnyá fejlődött találkozó célját: az erdélyi magyar tudományos örökség felmérése, felmutatni örökölt tudományos értékeinket, amelyek kultúránk részét képezik. E felmérés folytatódik, hiszen „Az EME 2009-ben érkezik el fennállásának másfél százados fordulójához. Ezt az eseményt gyűjteményeiben s kiadványaiban egész működése során felhalmozott nagy és felbecsülhetetlen értékű tudományos örökségének legalább egy része feldolgozásával, az alapító gróf Mikó Imre kéziratok hagyatékának kiadásával s az EME-ről, kiemelkedőbb tudásairól készült tanulmányokkal s monográfiákkal szeretné köszönteni. Ez nemcsak az EME elnökségének, hanem a szakosztályainak, a most megalakult kutatóintézetének s tudományos tanácsának a feladata. Ugyanakkor az egyetemes magyar tudományosság, a Magyar Tudományos Akadémia közös ügye és érdeke” – zárta megnyitó szavait Egyed Ákos.

A konferencia első napján Szilágyi Pálnak, a Sapientia Egyetem rektorának elnöksége alatt megtartott kiemelkedő előadások felölelték a magyar tudománytörténet több kérdését tudományos diszciplínák szerint. Berényi Dénes, az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának elnöke az egyetemes és a magyar tudomány történetének összefüggéseit ismertetve keretet adott a rendezvénynek. Előadásában kiemelte, hogy az erdélyi tudományosság az egyetemes magyar tudomány része, olyan szellemi nagyságok életművével gazdagította a világot, mint gróf Mikó Imre, a Bolyaiak, Kőrösi Csoma Sándor stb.

Kiss Elemér, az MTA külső tagja a Bolyai-kutatás jelenlegi állapotát mérte fel. Kiemelte Benkő Samu munkásságát; az ő nagy érdeme a matematikus zseni, a magyar tudomány legnagyobb büszkesége kéziratainak feldolgozása. Újabb adatokat életéről, tevékenységéről levéltári kutatások hoznak. Külföldön is, német és angol nyelven írnak munkájáról. „A Bolyai-kutatás beérkezett. Külön és értelmes diszciplínává nemesedett, ahonnét – remélhetőleg végleg – kiszorultak a jó (és a rosszt) szándékú dilettánsok. A Bolyai-kutatás szakma lett...” – szögezte le Kiss Elemér, Vekerdi Lászlót, a Bolyai-kérdésben különlegesen jártas kutatót idézve.

Péntek János, az MTA külső tagja *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a kolozsvári nyelvészeti iskola* című előadásában e nyelvészeti iskola létrejöttét, jelentőségét kutatva kiemelte: erdélyi sajátos helyzetünkhöz tartozik, hogy nyelvapolásunkat a román és szász nyelv hatásának összefüggésében kell vizsgálni. Méltatta az EME nyelvapolásunkban játszott szerepét, különös tekintettel Szabó T. Attila munkásságára. „Az EME az önkényuralom idején jött létre, első biztató jele volt a lehetséges szellemi, nyelvi ocsúdásnak. Alapintézmények nélkül egy nemzet vagy egy nemzeti közösség léte kilátástalanná válik. Az EME-vel is a reményt nyerte vissza az erdélyi magyarság. És a hozzá fűzött remény nem volt alaptalan: előkészítője lehetett a tudományegyetemnek, egyéb szakmai és művelődési intézmények létrejöttének. [...] A 20. században az egyetem elvesztése után, a harmincas évektől újra az EME vált fontossá. És ekkor volt igazán fontos szerepe abban is, hogy a magyar nyelvészet művelése erőre kaphatott... És újra fontos

szerepet tölt be a nyelvészet számára is folyóiratával, az *Erdélyi Múzeummal* és egyéb kiadványaival” – hangsúlyozta a professzor.

A továbbiakban a fórum előadói a matematika, fizika, kémia, orvostudomány legkiemelkedőbb erdélyi eredményeit vázolták fel. Kolumbán József, az MTA külső tagja a kolozsvári matematikai iskola kialakulásáról szólt, amelynek közel százéves hagyománya van, és a Bolyaiaikon kívül olyan neves matematikus tudósok gazdagították, mint Brassai Sámuel, Martin Lajos, Fejér Lipót, Farkas Gyula stb. Tudományos munkájukhoz az 1872-ben létrehozott kolozsvári egyetem adott keretet. Az egyetemalapítás után alig negyedszázaddal megalakították a Matematikai Intézetet is. Kolumbán professzor részletesen ismertette Erdély nagy magyar matematikusainak tudományos munkásságát és egyetemi oktatói pályáját. „A Farkas utca volt a tudomány és a műzák közös szentélye, gyönyörű gesztenyesorral. Egyik végében az egyetem főépülete, mellette a régi kőszínház, velük szemben a piarista gimnázium, a másikon pedig a református kollégium és a torony nélküli református templom. Ezek az épületek a körük tartott intézményekkel együtt mintegy megszabták a nevezetes városrész hangulatát. Ebből az utcából tértek be nagy matematikusaink munkahelyükre, az egyetem főépületébe” – zárta a kolozsvári matematikai iskoláról írt történelmi visszapillantását Kolumbán József.

Az erdélyi fizika szempontjából az első fontos lépést a Báthory István által 1581-ben alapított jezsuita egyetem kapunyitása jelentette – állapította meg Gábos Zoltán, az MTA külső tagja *Kiemelkedő erdélyi fizikusokról* szóló előadásában. Az erdélyi tudományosság történetének kiemelkedő eseménye volt a kolozsvári egyetem 1872-es megnyitása. Ezzel Erdély intézményesen is bekapcsolódott a világ tudományos hálózatába. Az egyetem falai között jelentős eredmények születtek. 1879-től, az Erdélyi Múzeum-Egyesület jóvoltából, tudományos igényeket kielégítő természettudományos folyóirat indult, ahol tudósaink munkáikat közölni tudták.

A kémiatudományok kezdetei Erdélyben címmel Veress Erzsébet adjunktus tartott előadást. A kémia tudománnyá válását az aranycsinálás titkát közel kétezer éven át kutató alkímisták kísérletezései indították. Erdélyben is az alkímiai kutatások jelentették a kezdetet. A legrégebb alkímiai kézirat a 16. sz. második feléből maradt fenn, a kémia oktatása pedig Erdélyben a 17. századtól adatolható. Erdély modern egyetemén már létrehozásakor, 1872-ben a négy induló kar közül a természettudományi és az orvosi karon nem csupán oktatták a kémiát, de jelentős kutatómunka is folyt.

Feszt György ny. egyetemi tanár *A 60 éves marosvásárhelyi magyar orvos- és gyógyszerészképzés* kiemelkedő eredményeit ismertette. „Szinronális egyetemi oktatás elképzelhetetlen az oktatók tudományos kutatómunkája nélkül. Mindkét tevékenységet pártfogolja az Erdélyi Múzeum-Egyesület. A tudományos élet kezdetét intézményünkben az 1946. február 14-én megtartott első szakülés jelezte, a kari vezetőség és az Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvosi Szakosztálya közös rendezésében. A tanszemélyzet tudományos dolgozatai 1945–1948 között az EME Értesítő kötetekben jelentek meg. 1990-ben, a 40 évnyi kényszerű elhallgattatás után újrainduló Múzeum-Egyesület közgyűlése az Orvostudományi Szakosztály székhelyéül Marosvásárhelyt jelölte ki, ahol az orvosegyetem számos magyar oktatója vállalt jelentős szerepet a munka szervezésében és vezetésében” – írja a szerző.

Markó Bálint adjunktus és Uray Zoltán, az MTA külső tagja *A kolozsvári állattani intézet (1872–1919)* című előadásukban az intézmény létrejöttéről, múltjáról és jelentőségéről szóltak.

Külön is kiemelendő, hogy az agrártudomány képviselői első ízben kapcsolódtak be az EME munkásságába. Csetri Elek, az MTA külső tagja *Az agrártudomány kialakulása Erdélyben*, Jakab Samu egyetemi tanár és Lukács Balázs doktorandus kertészmérnök *A magyar felső-*

fokú agrároktatás Erdélyben, Nagy-Tóth Ferenc, az MTA külső tagja *A népi gyümölcsészettől a szakszerű gyümölcsstermesztésig Erdélyben* című munkáikban átfogó elemzését adták az erdélyi agrártudomány múltjának.

Az EME szerkezetének megújítását tükrözi az agrártudományok erdélyi eredményeinek felmérése mellett, hogy az erdélyi könyvtártörténet is első ízben tudományos fórumunk témái között szerepel. Meghatározó jelentőségű Monok István, az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatójának *Könyvtártörténeti kutatások története Erdélyben* című előadása. Az erdélyi könyvtártörténeti kutatásokat napjainkig követi, és méltatja eredményeit. Megállapítja, hogy a könyvtörténetírás Erdélyben is a historia litteralia művelésének keretén belül alakult ki, és kezdeteit a 17. század második felére tehetjük. A 18. század folyamán, illetve az azt követő századfordulón Erdély három nagy nemzeti közössége külön-külön megalapította azokat a központi gyűjteményeket, amelyeknek egyik célja a közösség írott kulturális örökségének összegyűjtése, feldolgozása és megőrzése. Ezt a munkát vállalta fel az 1859-ben megalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület is, azonnali feladatának tekintve könyvtára létrehozását. Újvári Mária, az EME főkönyvtárosa *Szabó Károly, az EME kiemelkedő könyvtárosa* című előadásában az EME könyvtárteremtő első vezetőjéről, a tudós bibliográfusról, a magyar bibliográfiai irodalom alapvető hatalmas művének, a háromkötetes Régi Magyar Könyvtárnak a létrehozójáról beszélt.

A műszaki és informatikai tudományok képviselőjében Szakács József ny. főkutató és Bitay Enikő főkutató *A műszaki tudományok és fejlesztések Erdélyben a 20. században* című előadásukban írják: „ez a kis Erdélyország már az időszámításunk elejétől, az általános emberi fejlődés és haladás útján lépést tartott az általános fejlődéssel, és olyan gazdasági fejlettségre és magas kulturális színvonalra jutott, amelynek eredményeként jó felkészültségű és nagy tudású szakemberei egyes területeken a világ élvonalába kerültek”. Wanek Ferenc tudományos kutató *Koch Antal helye és szerepe az erdélyi földtan történetében* című előadásában megállapítja, hogy bár Koch Antal nem Erdély szülőtte, mégis az erdélyi földtudományok legkiemelkedőbb egyénisége. Nem volt sem előtte, sem utána olyan geológusa Erdélynek, aki e tudomány minden vonatkozásában annyi lényegbevágót írt volna szűkebb hazánk oly változatos képződményeivel kapcsolatban. Tudományos érdemeit és szerepét értékelve Wanek Ferenc Anatol Rusut, a jeles román kutatót idézi: „Koch Antal rendkívüli tudós volt, munkásságának ismerete nélkül nem lehet Erdély földtanáról beszélni.”

Benkő Samu, az MTA külső tagja megállapította *Dani Jánosra emlékezve (1923–2005)*, hogy „nemzedéktársaink között alig akadt valaki, aki többet, pontosabban adatolt részleteket tudott volna az erdélyi múltról, mint ő”.

A fórum keretében sor került az Arany János-érmek átadására: ez alkalommal Antal Árpád irodalomtörténész, valamint Jakó Zsigmond történész, az MTA tiszteleti tagja vehette át az Arany János-érmet. A Gróf Mikó Imre Emléklapot első alkalommal nyújtotta át az EME vezetősége azoknak, akik az Egyesület 1990. évi újjászervezésében, valamint az EME működésének támogatásában kitűntek; ezek a következők: Benkő Samu, Berényi Dénes, Feszt György, Meskó Attila (MTA-tag), Monok István (az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatója), Kiss András, Kerekes Jenő, Fekete Károly.

A szakosztályi ülésekre szombaton, november 19-én került sor. Az Orvostudományi Szakosztály, valamint az Agrártudományi Szakosztály Marosvásárhelyen, a többi szakosztály Kolozsváron tartotta ülését.

Az EME szakosztályaiban több mint 150 előadás hangzott el, felölelve a humán és természettudományok, valamint az orvosi, műszaki, matematikai és agrártudományok számos történeti vonatkozású, valamint időszerű kérdését.

Az előadásokat mindenhol hozzászólások és viták követték.

Az EME 4. tudomány napi rendezvénye az erdélyi magyar tudományosság kiemelkedő eseménye volt azért is, mert a résztvevők a magyar tudományos kutatás élvonalát reprezentálják. Nem mellékes, hogy az előadók a különböző erdélyi tudományos műhelyeket is képviselték

A rendezvény támogatásáért ezúttal is köszönet illeti az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságát.

Újvári Mária

Közlemény az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának üléséről

A Magyar Tudományos Akadémia Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottsága 2006. március 8-án Kolozsvárt ülésezett. Az ülés házigazdája az Erdélyi Múzeum-Egyesület volt. A Bizottságot Berényi Dénes elnök vezette.

A délelőtti hivatalos gyűlést követően a délután folyamán kerekasztal-megbeszélésre került sor, amelyen a meghívott intézmények képviselőiben felszóltak: Egyed Ákos, Benedek József, Bíró A. Zoltán, Brassai Zoltán, Péntek János, Jakó Zsigmond, Nagy László, Pozsony Ferenc, Salat Levente, Szabó Bálint, Veres Valér. A megbeszélés témáját a romániai magyar tudomány helyzete képezte.

Ezt követően Horváth Gyula *A magyar regionális tudomány műhelyei a Kárpát-medencében*, valamint Kiss Tamás, Tóth Pál Péter *Népességfogyás és népességpótlás* című előadása hangzott el.

Mind a kerekasztal-megbeszélést, mind az előadásokat élénk vita követte.

A napi munka eredményeit Berényi Dénes akadémikus foglalta össze.

Egyed Ákos megnyitóbeszéde a Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottságának Kolozsvárt rendezett ülésén

Elhangzott 2006. március 8-án az EME székházában

Tisztelt Elnök Úr, Tisztelt megjelentek!

Közismert, hogy az 1989 előtti évtizedekben magyar nyelvű tudományművelés intézményes formában a határon túli Kárpát-medencei régiókban nem létezett, vagy elenyésző volt. Viszont nem kis számban dolgoztak olyan magyar kutatók különböző tudományos intézményekben, akik lelkiismeretük parancsára hallgatva kutatták saját nemzeti kultúrájuk múltját vagy jelenét, avagy saját tudományszakuk terén igyekeztek a magyarországi tudományossággal kapcsolatot tartani. De mindezek foszlányos igyekezetek voltak a nagy űrben.

Az 1989-es események óta eltelt 15 évben azonban jelentős változások következtek be a Kárpát-medencében, a Magyarország mai határain kívül élő magyarság tudománysszervezetében. Ezek a változások pozitív eredményekben mérhetők, s nagyrészt a Magyar Tudományos